

Studija *Otoci dviju generacija* Ivana Lajića, Sonje Podgorelec i Dragutina Babića predstavlja obrazac dobro osmišljenoga, metodično vođena i uspješno interpretirana empirijskog istraživanja. Upravo ta uspješno uspostavljena veza teorije, metode, istraživanja i interpretacije čini je jednom od najboljih sociološko-demografskih studija napisanih u Hrvatskoj u posljednjem desetljeću.

Aleksandar Vukić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Will Kymlicka

Multikulturalno građanstvo – liberalna teorija manjinskih prava

Zagreb: Jesenski i Turk, 2003, 400 str.

Knjiga *Multikulturalno građanstvo – liberalna teorija manjinskih prava* Willa Kymlicke, profesora na Odsjeku filozofije na Queen's Universityju u Kanadi, te redovitoga gostujućeg profesora Odsjeka za proučavanje nacionalizma na Central European Universityju u Budimpešti, rasprava je o problemima manjinskih i useljeničkih skupina u multikulturalnim društvima s motrišta liberalne teorije pravednosti. Kao što je poznato, liberalna teorija poprilično je skeptična prema svakom inzistiranju na kolektivnim pravima pojedinih skupina. Stoga je i u međunarodnim odnosima nakon Drugoga svjetskog rata dominirala postavka o zaštiti ljudskih prava kao nužnom i dovoljnom uvjetu pravednoga društvenog poretka. No, nakon propasti komunizma u Istočnoj Europi, mogućnost međuetničkih sukoba nagnala je međunarodnu zajednicu, a posebno Europску uniju, na razvijanje mehanizama zaštite nacionalnih manjina u tranzicijskim zemljama. U tom smislu Kymlickinu knjigu valja čitati kao teorijski pokušaj da se novonastala situacija u međunarodnoj politici uklopi u liberalnu teorijsku paradigmu.

U prvome uvodnom poglavlju knjige Kymlicka naznačuje problem istraživanja u okviru liberalne teorije manjinskih prava, kako bi pokazao mehanizam koegzistiranja manjinskih i ljudskih prava, te navodi razloge zbog kojih manjinska prava trebaju biti ograničena načelima individualne slobode, demokracije i socijalne pravde.

Prvi dio drugog poglavlja razmatra razne oblike kulturnog pluralizma. Kymlicka razlikuje »multinacionalnu« državu, u kojoj kulturna raznolikost proizlazi iz inkorporiranja prethodno samoupravnih, teritorijalno koncentriranih kultura u širu državu, i »polietničke« države, u kojima kulturna raznolikost proizlazi iz useljavanja pojedinaca i obitelji. Istražuje razlike između »nacionalnih manjina« u multinacionalnim državama i »etničkih skupina« u polietničkim državama te raspravlja o odnosu između rase, etničnosti i nacionalnosti, pojmovima koji nisu posve razgraničeni u anglosaksonskoj političko-filozofskoj tradiciji.

Ostatak drugog poglavlja pruža tipologiju različitih vrsta manjinskih prava koja mogu zahtijevati etničke ili nacionalne skupine. Kymlicka u svojoj tipologiji razlikuje: 1) prava na samoupravu (prenošenje ovlasti na nacionalne manjine, često u nekom obliku federalizma); 2) polietnička prava (novčana potpora i zakonska zaštita za određene običaje koji su vezani uz konkretne etničke ili vjerske skupine) i 3) prava na posebnu predstavljenost (zajamčena mjesta za etničke ili nacionalne skupine u središnjim institucijama šire države).

Za svako od tih prava Kymlicka daje primjere iz raznih zemalja te istražuje neke od ključnih razlika među njima, s obzirom na njihovo institucionalno utjelovljenje i ustavnu zaštitu. Ta tri oblika često se opisuju kao »kolektivna prava«.

U trećem poglavlju knjige istražuje se veza između kolektivnih i individualnih prava. Mnogi liberali vjeruju da su kolektivna prava po svojoj prirodi u sukobu s indivi-

dualnim pravima. Kymlicka smatra da se rješenje teorijskih prijepora unutar liberalne tradicije može razriješiti istraživanjem značenja pojma »kolektivna prava«. On pokazuje da je riječ o dva značenja: ona se mogu odnositi na pravo skupine da ograniči slobodu vlastitih individualnih pripadnika u ime grupe solidarnosti ili kulturne čistoće (»unutarnja ograničenja«), ili se mogu odnositi na pravo skupine da ograniči ekonomsku i političku vlast koju šire društvo vrši nad skupinom, kako bi osigurala da resursi i institucije o kojima manjina ovisi ne budu ranjivi na odluke većine (»izvanjske zaštite«). Kymlicka pokazuje da se potonje ne mora kositi s individualnom slobodom. Štoviše, ono što odlikuje *liberalnu* teoriju manjinskih prava upravo je to što prihvaća neke izvanjske zaštite za etničke skupine i nacionalne manjine, ali je vrlo skeptična prema unutarnjim ograničenjima sloboda.

U četvrtom poglavlju autor slijedi trag povijesnog odnosa između liberalizma i manjinskih prava. Među liberalima je u 19. stoljeću, te između dva svjetska rata, postojala raširena potpora manjinskim pravima. Razlozi za zaokret u poslijeratnoj liberalnoj teoriji složeni su, a neke od njih autor pokušava razjasniti. Dio objašnjenja leži u propasti Britanskog Carstva i neuspjehu Lige naroda. Važan činilac jest i povećan utjecaj američke »konceptije Ustava slijepog za etničnost«. Tu američku konceptiju oblikovali su jedinstveni činioци (npr. rasna desegregacija i opseg useljavanja), koji nisu nužno primjenjivi na druge zemlje. Kymlicka pokazuje da američko vjerovanje u »Ustav slijep za etničnost« ne vrijedi čak ni za Sjedinjene Države, budući da ignorira poseban status američkih Indijanaca, Portorikanaca i drugih.

U petom poglavlju autor istražuje ulogu kulture unutar liberalno-demokratske teorije te brani određenu viziju liberalizma, zasnovanu na stanovitoj predanosti slobodi izbora i (jednom obliku) osobne autonomije. Potom objašnjava zašto ta liberalna vizija ne

smo da je u skladu s bavljenjem kulturnom pripadnošću, nego ga i zahtijeva. Zaključuje da je individualni izbor ovisan o prisutnosti neke socijetalne kulture, definirane jezikom i poviješću, te da je spona većine ljudi s vlastitom kulturom veoma snažna.

Oslanjajući se na tu koncepciju liberalizma, Kymlicka u šestom poglavlju istražuje tri glavna argumenta u korist grupnodiferenciranih prava za etničke skupine i nacionalne manjine. Konkretno, razlikuje između argumentata *utemeljenih na jednakosti*, koji nastoje pokazati da se manjina suočava s nekom vrstom nepravedne zapostavljenosti koja se može popraviti određenim grupnodiferenciranim pravom i raznih argumentata *utemeljenih na povijesti*, koji nastoje pokazati kako manjina ima neko povijesno pravo na grupnodiferencirano pravo, utemeljeno na ranijem suverenitetu, ugovorima ili nekom drugom povijesnom sporazumu ili presedanu. Razmatra i argumente koji se pozivaju na intrinzičnu vrijednost *kulturne raznolikosti*, te u kakvom je to odnosu i prema argumentu jednakosti i prema povijesnom argumentu.

Sedmo je poglavlje knjige usredotočeno na pitanje političkog predstavnštva, osobito na prijedloge da se pripadnicima određenih etničkih ili nacionalnih skupina zajamče mjesta u središnjem zakonodavnom tijelu. Razmatra neke od praktičnih i teorijskih poteškoća koje stvaraju takvi prijedlozi te alternativne načine osiguranja glasa za manjine u političkom odlučivanju. Ispituje i napetost između pravâ na samoupravu (koja zahtijevaju da se vlast delegira od središnje vlasti na manjinsku zajednicu) i pravâ na predstavljenost (koja zahtijevaju zajamčenu predstavljenost manjina u središnjoj vlasti).

U osmom poglavlju razmatra kako bi liberali trebali odgovoriti na situaciju kad manjine zahtijevaju pravo da vlastitim pripadnicima ograniče temeljne građanske i političke slobode. Prema Kymlicki, liberalna teorija manjinskih prava ne može opravdati takva »unutarnja ograničenja« – to jest, ne

može prihvatiti ideju kako je moralno legitimno da skupina ugnjetava vlastite pripadnike u ime grupne solidarnosti, vjerske ortodoksije ili kulturne čistoće. To krši liberalnu predanost autonomiji pojedinca. Pa ipak, jasno je da neke manjine priželjkuju takva unutarnja ograničenja te da ne dijele liberalnu predanost autonomiji. Slijedi li iz toga da bi država trebala nametnuti liberalne norme neliberalnim manjinama? To potiče složena pitanja o značenju tolerancije i njezinim granicama. Kymlicka raspravlja o odnosu između vrijednosti tolerancije i autonomije pojedinca u okviru liberalne teorije te prikazuje neke od činilaca koje valja uzeti u obzir pri procjenjivanju legitimnosti nametanja liberalnih vrijednosti neliberalnim manjinama.

U devetom poglavlju osvrće se na postojeću zabrinutost da će grupnodiferencirana prava za manjinske kulture spriječiti razvoj zajedničkog identiteta nužnog za stabilan društveni poredak. Mnogi su zabrinuti da grupnodiferencirano građanstvo potiče skupine da se usredotoče na međusobne razlike umjesto na zajedničke ciljeve. Od građanstva se očekuje da ima integrativnu funkciju, no može li je imati ako građanstvo nije zajednički pravni i politički identitet? Kymlicka pokazuje da su prava na predstavljenost i politička prava u skladu s integriranjem manjinskih skupina te da, štoviše, mogu pridonijeti toj integraciji. Prava na samoupravu, s druge strane, doista predstavljaju prijetnju socijalnom jedinstvu, budući da potiču nacionalnu manjinu da sebe shvaća kao zaseban narod s inherentnim pravima upravljanja samim sobom. Međutim, i uskraćivanje prava na samoupravu može zaprijetiti socijalnom jedinstvu, zato što potiče odcjepljenje. Identificiranje temeljnog društvenog jedinstva u multinacionalnim državama je, vjeruje Kymlicka, jedan od najhitnijih zadataka s kojima se danas suočavaju liberali.

U posljednjem poglavlju autor razmatra neka gledišta o budućnosti multikulturalnoga građanstva. Mnogi su se ljudi svih političkih boja, argumentira autor, nadali i pretpostavljali da je etnički i nacionalni identitet bio prolazna faza ljudske povijesti. Od tih se uskih privrženosti očekivalo da iščeznu usporo sa sve većom ekonomskom i političkom integracijom svijeta. U stvarnosti, globalizacija je manjinama često davala više prostora da održavaju poseban identitet i grupni život. Globalizacija je mit o kulturno homogenoj državi učinila još nerealističnijim te je prisilila većinu unutar svake države da bude otvorenija prema pluralizmu i raznolikosti. Priroda etničkih i nacionalnih identiteta mijenja se u svijetu slobodne trgovine i globalnih komunikacija, no izazov multikulturalizma ostaje.

Kymlickina knjiga vrijedan je pokušaj nadopunjavanja i elaboracije klasične liberalističke doktrine pravednosti i slobode u uvjetima dalekosežnih promjena prouzrokovanih globalizacijskim procesom. I premda složenu problemu odnosa manjine i većine, imigrantskih i zapostavljenih skupina, prilazi s motrišta jedne od mogućih političkih filozofija, njegov rad predstavlja vrijedan doprinos teoriji međunarodnih i međuetničkih odnosa. Knjiga kanadskog filozofa politike trebala bi predstavljati poticaj hrvatskim istraživačima i zainteresiranoj javnosti u teorijskom promišljanju i za nas važne problematike manjinskih odnosa, pogotovu ako se ima u vidu da u nas nije bilo važnijeg teorijskog rada o manjinama nakon Vukasove knjige *Etničke manjine i međunarodni odnosi* iz davne 1978. godine.

Aleksandar Vukić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*